

УДК 341.238.94[(73):497.1+496.5]«1988/1992»

Ю. І. Козловська

аспірантка

кафедра міжнародних відносин ОНУ ім. І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна
Тел.: (380482) 633259. E-mail: cis_asc@paco.net

ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖ. БУША ВІДНОСНО ЗАХІДНОБАЛКАНСЬКОГО РЕГІОНУ (1988–1992 рр.)

В Югославії посилюються дезінтеграційні процеси, що призводить до виникнення військових конфліктів. Адміністрація Дж. Буша залишає вирішення балканських проблем Європейському Союзу. Однак поглиблення кризи, нездатність ЄС врегулювати конфлікти, посилена протиріччями всередині Європейської спільноти, а також прагнення США затвердитись як світового лідера призводять до активізації дій адміністрації Дж. Буша. Боснійська війна — один з перших прикладів реалізації США доктрини світового лідерства.

Ключові слова: Югославія, Боснійська війна, США, адміністрація Дж. Буша, ЄС.

Протягом останніх двох десятиліть політика США щодо Західнобалканського регіону була досить суперечливою і неоднозначною. США, що не мають в цьому регіоні життєвих інтересів, тим не менш розглядають його як важливий у контексті своїх претензій на збереження статусу єдиної в постбіполярному світі наддержави. На початку 90-х років відбулося не лише теоретичне оформлення доктрини «американського світового лідерства», але й її перше практичне випробування — саме югославський полігон США використали для утвердження себе як наддержави.

Тема статті — політика адміністрації Дж. Буша-старшого відносно Західнобалканського регіону. Мета статті — дослідити еволюцію стратегії США щодо Західнобалканського регіону на рубежі 80–90-х років.

Дана проблематика знаходиться в центрі наукових дискусій як на Заході, так і на Сході. Найкритичніший аналіз є притаманним російській науковій еліті. У своїй критиці сучасних американських методів відомі політологи А. Богатуров, Б. Шмельов, П. Кандель, М. Косолапов перш за все наголошують на їхніх негативних наслідках для майбутнього всієї системи міжнародних відносин.

Американська школа політології при розгляді тих же проблем виглядає більш різноманітною. Оцінки американської політики є дуже розбіжними залежно від національної школи політології, від політичних уподобань авторів. Існують суто консервативні оцінки, в яких США має вигляд рятівника Європи від нестабільності зі Сходу (Я. Бугайські), але більше праць поміркованого характеру, що закликають до зважених оцінок американської активності (Ч. Гаті, Д. Мейсон). При цьому в сучасній політології до-

сить мало уваги приділяється розгляду впливу США на внутрішні процеси в регіоні.

В українській політичній науці означені питання не є такими, які широко розроблюються. Серед вітчизняних авторів, що досліджують дану проблематику слід насамперед виділити роботи О. Брусиловської, в яких на основі аналізу фактичного матеріалу та здобутків американської й європейської політології зроблено узагальнення знань щодо зовнішньополітичних впливів на трансформаційні процеси в посткомуністичній Європі.

Наприкінці 80-х — на початку 90-х років політика США відносно конфліктів на території Югославії характеризувалась певною невизначеністю. Це було зумовлено насамперед тим, що закінчення «холодної війни» і розпад біполярної системи відносин диктували необхідність перегляду самої основи військово-політичної стратегії США. Перед американською політичною елітою постало завдання визначення нової ролі США в світі, кардинального перегляду зовнішньополітичних пріоритетів. Не дивлячись на максимально сприятливі для Сполучених Штатів зміни у світі перехідний характер періоду 1989–1990 років обумовлював досить стриманий підхід до будь-яких змін зовнішньополітичного курсу.

В 1990–1991 роках адміністрація Дж. Буша дотримувалась вельми поміркованої позиції щодо можливого розпаду Югославської Федерації і загалом виступала за збереження територіальної цілісності країни. За словами помічника Держсекретаря по правах людини Р. Шифтера «Ми б воліли досягти стабільності на Балканах і розпад Югославської Федерації був би серйозною перешкодою» [1, с. 17]. Така обережність пояснювалась побоюванням зміни кордонів в Європі і негативного впливу цього процесу на загальний стан європейської безпеки, а особливо на ситуацію в СРСР, де активно набирали оберти дезінтеграційні процеси.

В грудні 1991 року в Брюсселі на конференції міністрів закордонних справ країн ЄС була прийнята Декларація про визначення критеріїв незалежності нових держав в Східній Європі та на теренах СРСР. На початку 1992 року сталася низка визнань незалежності колишніх югославських республік. Саме поспішне визнання Німеччиною та Італією незалежності Хорватії і Словенії, що в травні–червні 1991 року здійснили кроки до виходу з Югославської Федерації і тим самим спровокували запеклі сербсько-хорватські сутички, прискорило інтернаціоналізацію конфлікту.

Позицію Вашингтона в цей період можна умовно охарактеризувати як нейтральну. Стриманість США щодо балканської проблеми на даному етапі має свої причини. В червні 1991 року відбувся візит Дж. Бейкера до Югославії, в ході якого Держсекретар зустрівся з лідерами всіх республік федерації. Судячи з заяв, зроблених Дж. Бейкером, Вашингтон залишався прибічником Югославії як єдиної держави. Наразі під час зустрічі з лідерами Хорватії та Словенії Дж. Бейкер підкреслив, що США не визнають їх республіки як незалежні держави ні за яких умов і охарактеризував словенський і хорватський рух за незалежність як «протизаконний та нелегітимний» [2].

Відповідною до попередніх заяв Держсекретаря була й перша реакція адміністрації Дж. Буша після проголошення Хорватією і Словенією неза-

лежності. Декларації, прийняті республіками, були названі односторонніми кроками, які можуть мати трагічні наслідки, а заступник Держсекретаря Л. Іглбургер визначив їх як «загрозу стабільності й добробуту народів Югославії» [3, с. 10].

Таким чином, позицію, зайняту США, можна було тлумачити двояко. З одного боку, як реальний захист федеральної єдності Югославії, з другого — як «зелене світло» для нападу сербів на Словенію і Хорватію. На версії «зеленого світла», наприклад, наполягав словенський міністр оборони, який звинуватив Дж. Бейкера в протекціонізмі Белграду. Самі ж представники президентської адміністрації категорично заперечували свою роль у розв'язанні конфлікту, однак, побоюючись подальшої компрометації, Вашингтон на деякий час зменшив свою активність у регіоні.

Однак початково негативна позиція, яку США зайняли відносно розпаду Югославії, пояснюється більш глибокими і значущими чинниками: на той час ще досить невизначеним майбутнім СРСР і, відповідно, старими уявленнями щодо ролі Югославії як держави, що стримує подальше проникнення Москви на Балкани; зацікавленням у збереженні Югославії в якості противаги експансії об'єднаної Німеччини на Схід, що посилювалась.

Отже, поки серби служили об'єднуючим стрижнем держави, Вашингтон продовжував підтримувати федеральний центр. Але як тільки необхідність цілісної Югославії втратила свою актуальність, а розпад Югославії став фактом, що здійснився, США кардинально передивилися свою позицію.

На початку 90-х років ХХ століття світова геополітична структура зазнала кардинальної трансформації. Внаслідок розпаду Радянського Союзу припинила своє існування Ялтинська геополітична система, що мала біполярний характер, оскільки в ній існували два центри сили — США і СРСР.

Глобальну політику США в 90-ті роки, враховуючи всю різноманітність її аспектів, неможливо зрозуміти без нових «вхідних»: зниження для США силової конкурентоздатності з боку міжнародного середовища, пов'язаної з цим зміни цілей щодо західноєвропейського, пострадянського і далекосхідного просторів, випереджаючого зростання значення Близького Сходу в американській системі зовнішньополітичних, економічних та військово-стратегічних пріоритетів [4, с. 23].

В чомусь ситуація не спростилась, а навпаки, ускладнилась, але наразі, в якості своєрідної компенсації, з'явилася реальна можливість для США визволитись від конфронтаційної ідеології і розробити політику «необмеженого американізму», розбудовану на традиційних американських цінностях і не обмежену нічиєю ворожою протидією. З одного боку, на початку 90-х рр. виникла ідея «нового світового порядку» (вперше сформульована Дж. Бушем у вересні 1990 р.), повернення до сенсу поняття колективного інтересу, співробітництва Сходу та Заходу на засадах рівних прав та взаємної поваги. Але з іншого боку, США після розпаду СРСР довелось б розпрощатись з роллю єдиної у світі наддержави, а цього жодне американське керівництво не могло собі дозволити [5, с. 51].

Справжнім випробуванням для США став кривавий розпад СФРЮ. Адміністрація Дж. Буша ніяк не могла вирішити дилеми: визнавати Слове-

нію та Хорватію за принципом підтримки національного самовизначення народів, ризикуючи колапсом стабільності в регіоні, чи віддати перевагу закріпленому міжнародним правом принципу непорушності післявоєнних кордонів. Але поки адміністрація Буша вагалася, події в Югославії перетворилися на трагедію [5, с. 51]. Очевидно, у цей час США схилились до думки, що конфлікти в колишній Югославії не є загрозою для безпеки Європи в цілому. Отже, головне завдання — замкнення цих конфліктів у рамках регіону за будь-яку ціну. А із цим завданням могли упоратись наодинці західноєвропейські союзники США. За зауваженням Д. Хемілтона, «Ми розраховували, що європейці впораються з розпадом колишньої Югославії» [6, с. 221]. А за думкою політолога Я. Бугайські, «Президент Дж. Буш унікав будь-яких прямих дій США в Югославії, оскільки Сполучені Штати були заклопотані іншими справами, насамперед війною в Перській затоці. Його адміністрація погоджувалась з тим, що врегулювання Югославської кризи має бути залишено Європейській Спільноті. Але обмеженість цієї стратегії наразі стала очевидною, коли спроби зберегти югославію, що були зроблені режимом Слободана Мілошевича, призвели до масових жорстоких вбивств, вигнань та війни проти громадянського населення в Хорватії, Боснії та Герцеговині [2].

Однак створення Великої Європи, особливо зміцнення ФРН, американці розглядали як потенційно загрозливі явища. Д. Мейсон писав: «Якщо американський вплив зменшиться в Європі, він майже точно зменшиться і в інших частинах світу» [5, с. 52]. Для США найбільш актуальним питанням стала ревізія своїх цілей щодо Східної Європи, в тому числі Західнобалканського регіону. Держсекретар США Дж. Бейкер уже наприкінці 1989 р. висунув ідею «нової Європи на основі нового атлантизму», сенс якої полягав у створенні системи євроатлантичної безпеки на базі НАТО [5, с. 52]. Зміцнення НАТО автоматично розглядали як зміцнення позицій США в Європі.

Загалом на початку 90-х років США очевидно бракувало чіткої, довгострокової політики щодо Південно-Східної Європи. За словами Я. Бугайські: «Оскільки Америка розглядала регіон крізь призму Другої світової війни і «холодної війни» протягом 50 років, американські творці політики не мали чіткого уявлення про нього, особливо за відсутності загального ворога» [2].

Політика США відносно регіону узгоджувалась із заходами ООН. В свою чергу ООН використовувала два основні методи в боротьбі з новими югославськими конфліктами: ембарго на постачання зброї для всіх територій колишньої СФРЮ та економічні санкції проти порушників рішень ООН [5, с. 52].

ООН визнала створення нових незалежних держав, в тому числі нової федерації Сербії та Чорногорії — Союзної Республіки Югославії (квітень 1992 р.). Однак США утримались від визнання СРЮ, мотивуючи це негативною роллю С. Мілошевича в розвитку хорватського та боснійського конфліктів. Адміністрація Дж. Буша виступила за виключення СРЮ з РВСЄ й ООН та санкції проти Сербії, на яку покладалась відповідальність за етнічні сутички на просторі колишньої СФРЮ, у тому числі за босній-

ську війну. Я. Бугайські стверджує: «Дж. Бейкер описав жорстокість в Боснії та Герцеговині як «гуманітарний кошмар у серці Європи». Відповідно, адміністрація Дж. Буша взяла на себе ініціативу і переконала європейців схвалити невідкладні та всебічні санкції проти Сербії» [2]. Взагалі в 1992 році західні держави чітко визначили для себе головного винуватця конфлікту на Балканах в особі сербів. Поява «Великої Сербії» несла в собі загрозу стабільності в Європі.

В травні 1992 року ООН замкнула кордони Хорватії та вдалася до економічних санкцій проти СРЮ. В липні 1992 року було проголошено ембарго на торгівлю зі СРЮ, Адріатичне узбережжя було заблоковане кораблями ЄС та НАТО (операція «Шарп Гард»). Нафто- і газопроводи були перекриті, закордонні рахунки всіх сербських установ заморожені. Ніколи в історії Сербія не піддавалась такій повній ізоляції від навколишнього світу, як в 1992 році. Без сумніву, головна роль в цьому належить США [5, с. 53].

Коли почалася боснійська війна, США деякий час продовжували залишатись осторонь від кризи, пояснюючи це бажанням залишатись об'єктивними. Певним чином зміна позиції США була викликана втручанням в конфлікт західноєвропейських держав, зокрема Німеччини. Їхнє покровительство хорватам, в цілому невдала діяльність ЄС, спровокована внутрішніми суперечками країн-лідерів, спокушали США до активізації дій [5, с. 53].

Боснійська війна стала чи не найпершим прикладом дійсно нового підходу США до своїх можливостей як єдиної супердержави у постбіполярному світі. Стратегія і тактика, що були розроблені американськими політиками та військовими в Боснії, незабаром широко використовувались в інших регіонах світу, зокрема в Іраку.

В квітні 1992 року США та ЄС визнали Боснію та Герцеговину як нову державу, хоча це й не відповідало міжнародним нормам. Такий поворот в позиції американського керівництва пояснювався цілим комплексом факторів. Неспроможність європейських країн-лідерів контролювати ситуацію на Балканах і суперечливість їх політики, викликана боротьбою за розширення власних економічних і політичних сфер впливу, — це головне, що спонукало США до перегляду власної політики в регіоні. Адміністрація Дж. Буша не могла залишити без уваги таку слушну можливість затвердитись на пост-югославському просторі.

Слід враховувати ще декілька чинників: у випадку розділу Боснії, що назрівав, США мали б погодитись на сербський варіант цього розділу і на подальший союз боснійських сербів зі СРЮ. Подібний варіант не влаштовував адміністрацію Дж. Буша, яка не могла піти на те, щоб майже не підконтрольне Заходу утворення, на чолі якого знаходились «необільшовицькі» (за американською термінологією) сили, стало новим центром югославської інтеграції. Важливу роль в визначенні позиції США зіграв і остаточний розпад СРСР, а також ряд інших геополітичних факторів, іноді не зв'язаних прямо з процесом мирного врегулювання на пост-югославському просторі, — прагнення США посилити позиції НАТО на Балканах, розігрування «мусульманської карти» у вигляді компенсації за

війну у Перській затоці, намагання потіснити Німеччину в питаннях врегулювання західнобалканських конфліктів.

Навесні 1992 року в Сараєво, а потім і в інших регіонах республіки почалася громадянська війна. Спочатку переваги були на боці сербів, що отримали озброєння ЮНА. В результаті бойових дій весни–осені 1992 року серби домоглися значних успіхів повсюди в Боснії та Герцеговині та повністю блокували Сараєво.

Мусульмани на чолі з А. Ізетбеговичем швидко перестали вдовольнятися міжнародними економічними санкціями проти СРЮ і почали вимагати прямої інтервенції проти сербів. Вони спирались на підтримку деяких фундаменталістських країн, яким вельми імпонувала ідея створення в центрі Європи ісламської держави. Найбільшу цікавість до югославських подій виявляли Саудівська Аравія, Туреччина, Іран. Саме в цей час почалася переорієнтація ісламських терористичних організацій з Європи на Балкани [5, с. 54].

Протягом 1992 року було створено два плани врегулювання конфлікту — план Каррінгтона — Кутілейро та план Венса — Оуена. Вони передбачали створення децентралізованої держави: 1) розділ Боснії та Герцеговини на 10 автономних кантонів; 2) кантональну систему з єдиною владою в Сараєво. Провінції мали бути заселені змішаним населенням. Однак серби не погодилися на запропоновані плани врегулювання і намагалися політичним шляхом закріпити військові успіхи.

Протягом 1989–1992 років увагу адміністрації Дж. Буша і міжнародної спільноти в цілому почала привертати проблема Косова. Це було пов'язано, насамперед, з різким загостренням ситуації, яке призвело в березні 1989 року до скасування Белградом широкої автономії для Косова і Воеводини, що була гарантована їм Конституцією 1974 року. Відповіддю косовських албанців на призначення сербським урядом референдуму щодо нової Конституції стало проголошення в липні 1990 року Республіки Косово. Сербський уряд розцінив цей крок як спробу відділення Косова і фактично запровадив у краї надзвичайний стан на невизначений строк. Реакцією США на обмеження Белградом автономії Косова стало прийняття Конгресом резолюцій, які засуджували дії сербської влади. Показово, що згідно прогнозу, який викладався в докладі ЦРУ (частково оприлюдненому в листопаді 1990 року), саме Косово вважалося головним осередком можливої громадянської війни на Балканах, котра, як припускалося, мала початися протягом 18 найближчих місяців. Не випадково американські військові (чисельністю 540 людей) вперше з'явилися на території колишньої Югославії в складі миротворчого контингенту ООН в грудні 1992 року саме в Македонії, що має кордон з Косово. Одним з головних завдань контингенту було стеження за албанським кордоном.

Однак через кровопролитні події, що розвернулися в 1992–1995 роках в Хорватії і особливо в Боснії, проблема Косова на деякий час природно відійшла на другий план.

Таким чином, на рубежі 80–90-х років США починають перегляд підвалин зовнішньої політики країни у зв'язку з кардинальною зміною геополітичної ситуації.

літичної ситуації. Чіткої, довгострокової стратегії щодо Південно-Східної Європи у США не було, тому політика адміністрації Дж. Буша характеризується невизначеністю, певною непослідовністю. Однак поступово прагнення США затвердитися в якості світового лідера призводить до активізації діяльності американської адміністрації на Балканах. Приниження Сербії як потенційного противника і дії в ході Боснійської війни вже вкладаються в русло стратегії «американського світового лідерства». Поглиблення кризи на постюгославському просторі, поява нових військових конфліктів, неспроможність Європейської спільноти контролювати дезинтеграційні процеси в регіоні, протиріччя всередині самого ЄС, викликані боротьбою за сфери впливу, лише підштовхували США до розширення присутності на Балканах, що протягом наступних двох десятиліть буде зростати.

Література

1. Лапшин А. Е. Распад Югославии: внутренний и международный аспекты Балканской проблемы / А. Е. Лапшин. — Одесса: Астропринт, 1999. — 22 с.
2. Bugajski J. Western Balkans Policy Review 2010 / J. Bugajski // Center for Strategic & International Studies. — 2010. // Режим доступу: http://csis.org/files/publication/100917_Bugajski_WesternBalkans_WEB.pdf
3. Євтух В. Югославія. Спроба розв'язання етнічних проблем / В. Євтух // Віче. — 2001. — № 2. — С. 5–18.
4. Уткин А. И. Американская стратегия для XXI века / А. И. Уткин. — М.: Логос, 2000. — 270 с.
5. Брусиловська О. І. Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни / Брусиловська О. І. — Одеса: Астропринт, 2007. — 349 с.
6. Dzhic V., Hamilton D. Unfinished Business: The Western Balkans and the International Community / V. Dzhic, D. Hamilton // Center for Transatlantic Relations. — 2012. // Режим доступу — [http://transatlantic.sais-jhu.edu/publications/Unfinished % 20Business](http://transatlantic.sais-jhu.edu/publications/Unfinished%20Business)

Стаття надійшла до редакції 01.10.2012

Ю. И. Козловская

Кафедра международных отношений ОНУ имени И. И. Мечникова
к. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

ПОЛИТИКА АДМИНИСТРАЦИИ ДЖ. БУША ОТНОСИТЕЛЬНО ЗАПАДНОБАЛКАНСКОГО РЕГИОНА (1988–1992 гг.)

Резюме

В Югославии усиливаются дезинтеграционные процессы, что приводит к возникновению военных конфликтов. Администрация Дж. Буша оставляет решение балканских проблем Европейскому Союзу. Однако углубление кризиса, неспособность ЕС урегулировать конфликты, усиленная противоречиями внутри Европейского сообщества, а также стремление США утвердиться в качестве мирового лидера приводят к активизации действий администрации Дж. Буша. Боснийская война — один из первых примеров реализации США доктрины мирового лидерства.

Ключевые слова: Югославия, Боснийская война, США, администрация Дж. Буша, ЕС.

Y. Kozlovska

Department of International Relations, Odessa National University,
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

**THE GEORGE H. W. BUSH ADMINISTRATION POLICY TOWARD
THE WESTERN BALKAN REGION (1988-1992)**

Summary

In Yugoslavia the intensification of the disintegration processes results in the outbreak of military conflicts. The Bush administration passes responsibility for the Balkan problem-solving to the European Union. However, aggravation of the crisis, the EU's inability to manage crises, strengthened by the disputes within the EU, as well as the US intention to assert itself as the world's leader result in activation of the Bush administration actions. The Bosnian War is one of the first examples of the Doctrine of Global Leadership put into practice by the USA.

Key words: Yugoslavia, the Bosnian War, the USA, the George Bush administration, the EU.